

K.T.

Unîversiteya Artuklûyî ya Mêrdînî

Enstîtuyê Zîwanê Ganîyan yê Tirkîya

Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kultûrê Kurdan

Projeyê Lîsansê Berzî yê Bêtezî

**DEMÊ VÎYARTEYÎ RA HETA NİKA
VIRAŞTIŞÊ CILA HEYWANAN (PALANE)**

Mehmet TOPAL

14721012

Şêwirmend

Shahab VALÎ

Mêrdîn 2017

T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Tezsiz Yüksek Lisans Projesi

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE PALAN
(SEMER) YAPIMI**

Mehmet TOPAL

14721012

Danışman

Shahab VALİ

Mardin 2017

VATEYO VERÊN

Warê folklorî zaf hîra yo, mîyanê nê warî de reng û ruhê şarî esto. Her milete pey folklorê xo, xo şinasnena. Folklorê kurdan hetê babetan ra zaf dewlemend o. Wexto ke merdim nîyet biko, folklorî ser o xebatêk virazo, babatê folklorî vînayîş ser o zaf zehmetey kaş nêkeno. Çünke folklorê kurdan ser o zaf xebatî nêvirazîyay.

Nê projeyî de ma waşt ke folklorê kurdan ra yew nimûneyî ser o bixebetî. Xebata ma cilê her, estor û qatiran ser o ya. Cildeştiş yew seneto taybetî yo. Xebata ma averşiyayîşê teknoloji cildeştişî ser o senî yew tesîr viraşto. Tarîx de şoreşê endustrî, dezgey ekonomî ser o bedelnayîşo gird viraşto. No bedelnayîş xo zafane xebata destan de nawito. Cayê xebata destanê însanan, makînan û fabrîqayan girewto û her çî hîna lez ameyo viraştiş. No hal de sey senetê bînan cildeştiş zî bedelnayîşê ekonomîyê dinya ra nesîbê xo girewto.

Çend hebî semedan ma sewqê na xebate kerdê. Semedo yewîn; heta nika senetê cilan ser o xebate nêvirazîyaya û sey zaf nimûneyanê folklorî, senetê cilan ser o zî çinbîyayîşê metnê nuşteki yew kêmasî ya. Ma waşt ke keda destan û çiman cildeştişê heywanan bi yew xebata cigêrayîşî bidê şinasnayîş. Ey dîyin zî domanîya mi mîyanê deştişê senetê cilan de vîyerta, pî û birayê mi, dat û datîzayê mi no senetê cilan ser o xebetîyayêne û hema zî xebetîni. Mi waşt ke ez deştişê cilan ser o melumat bidî û zanayîşê xo yê derheqê na babete binusa.

Ez bawer kena ke bi nê projeyî, zaf merdimî do deştişê cilan ser o bibê wayîrê melumatî. Hewna ez wazena ke bi na xebate cilviraştiş tena vîr û vîramayîşê ma de nêmano û destê ma de yew metno nuşteki bibo.

Na xebate de, ma zafane senetkarê (cilçî) dormeyê Dîyarbekirî reyde bi qiseykerdiş-dîyalog, cilan ser o melumat kom kerdo. Xebate de senîn hewa melumatê cildeştişî kom bîyo, bî yew roportajêk zî ma nîşan dayo. Seba ke tayê termî hîna weş bêrê fehmkardiş ma xabata de yew ferheng amade kerd.

Ez senetkarê ke persanê ma ra cewab dayo, taybetî zî senetkar Hecî Gudo (Sabrî Topal), Mehmet Topal û Hesen Topalî rê sipas kena. Seba sebir û dîyaxê aye cinîya mi Newal û domanê mi Roşna û Rênasî rê sipas... Waya mi Özleme rê sipas ke, aye fotografê ke qismê îlaweyan de ma nawitê antî. Embaz û dostê mi Muhammed Çelîktenî hetê gramerî ra hetkarîya mi kerd, keyeyê ey awan bibo. Mamosta M. Malmîsanijî rê sipas ke, fikrê na xebate da mi. Mamosta Îbrahîm Bîngolî rê sipas ke, na xebate de ey hetkarîya ma kerde. Mamosta Shahab Valî rê sipas ke, ey şêwirmendîya na xebata ma kerd. Ê mamosta Pinar Yildize rê sipas ke, aye na xebata ma kontrol kerde û pêşnîyazê xo vatî.

KILMVATE

Amancê na xebata maya ke yew nimûneyê folklorîya, senetê destan ra cildeştişê heywanan ser o ya. Xebata ma de nuqtaya taybetî averşiyayîşê teknoloji cildeştişî ser o senîn hewa yew tesîr viraşto û gelo tarîxê ameyoxî de senetê cilan cayêko senîn de bibo? Xebata ma cewabê nê persan ser o vindena

Na xebate bi beşan ameya pêser. Her beş yew melumatê cilan nîşan keno. Beşê yewin tarîxê cildeştişî ser o ya. Beşê dîyin hacetê, malzemeyê, viraştişê û bêj û naqşê senetê cile ser o melumat behs beno. Beşê hîrêyin de zî seba ke tayê termî hîna weş bêrê fehmkerdîş ma yew ferhengeke amade kerd. Na xebate veteyo peyin ra dima bi îlaweyê fotoğrafan û bi yew roportajî reyde qedêna.

Na xebata ma de melumat komkerdiş bi persan û roportajan reyde ameyo pêser. Her çiqas xebata cigêrayîşî ser o melumat komkerdiş zaf zehmet bibo zî, senetkarê ke ma, înan de qisey kerdî û persanê ma ra cewab dayî zafêrî şinasî bî. Nê semedî ra melumat komkerdiş weş bi û ma qet zehmetî kaş nêkerde.

Netîceyê na xebate de ma eşkenî vajê ke viraştişê cile ser o; seba vizêr, ewro û meşte yew melumato ercîyaye kom bîyo. Melumatanê na xebate, yew nuqtaya mûhîme nîşan kerda ke, averşiyayîşê teknoloji xebata cilviraştişî ser o yew tesîro negatîf viraşto. Seserra vîst û yewin de halê senetkaran û cildeştişî qet weş nêaseno.

Kilîçekûyî: cildeştiş, senetê cilan, xebatey destan, cilviraştiş

ÖZET

Folklorun bir örneđi olan çalıřmamız, amaç olarak ulculuk (palancılık) el sanatının genel durumunu analiz etmektir. Çalıřmamızın önemli noktası, teknolojik geliřmelerin palancılık dikimini nasıl etkilediđi, gelecekte bu el sanatının durumu ne olacađı ve nereye evrileceđi gibi sorulara cevap aramaya çalıřmaktadır.

Söz konusu çalıřma çeřitli bölümlerden meydana gelmiřtir. Her bölüm palancılık (ulculuk) el sanatının durumunu anlatmaya çalıřmaktadır. Birinci bölüm palancılık tarihi hakkında bilgi verirken, ikinci bölümde ise sanatta kullanılan araç-gereçler, palan yapımında gerekli olan malzemeler, sanatın nasıl icra edildiđine ve hayvan ulunun ka parçası olduđuna, yapılan uların türleri ile ul süslemede kullanılan nakıř sembollerinin anlamı üzerinde durmaktadır. Üçüncü bölümde ise palancılık el sanatına yönelik bazı kavramların daha iyi anlaşılması için küçük bir sözlük eklenmiřtir. Çalıřmamız ilave olarak çeřitli fotođraflar ile bir röportajla bitmektedir.

Çalıřmaya iliřkin bilgi toplama yöntemimiz; soru sorma, diyalog ve röportaj tekniđi kullanılmıřtır. Her ne kadar alan arařtırmalarına yönelik bilgi toplama zor olsada, görüřtüđümüz, bilgisine bařvurduđumuz sannatkarların birçođunun tanıdık olması iřimizi kolaylařtırmıřtır.

Netice itibari ile bu çalıřma palancılık yapımının iliřkin dünü, bugünü ve yarınına yönelik bilgi içermektedir. Çalıřmamızın en önemli sonucu da teknolojinin geliřmesiyle birlikte ulculuk yapımının olumsuz etkilendiđi verilerle ortaya konulmuřtur. An itibari ile yirmi birinci yüzyılda palancılık dikimi ve palancılıkla uğrařan sannatkarların durumu pek de iyi görünmemektedir.

Anahtar kelimeler: palan dikimi, palancılık sanatı, el sanatları, palan yapımı

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN	I
KILMVATE	III
ÖZET	IV
TEDEYÎ.....	V
KILMNUŞTEYÎ.....	VIII
DESPÊK.....	9
1. BEŞO YEWIN.....	10
1.1. TARÎXÊ CILAN SER O MELUMAT.....	10
2. BEŞO DÎYIN	13
2.1. HACETÊ CILVIRAŞTIŞÎ	13
2.1.1. Goçîn.....	13
2.1.2. Kefenek (Tûnc)	13
2.1.3. Qiloç (Qorç).....	14
2.1.4. Kardî	14
2.1.5. Meqes (Hevring)	14
2.1.6. Şîşê Cilî.....	14
2.1.7. Deqmok (Mêrkut)	14
2.1.8. Xardos û Zext (Direwtî).....	15
2.1.9. Mezro (Metre).....	15
2.2. MALZEMEYÊ VIRASTIŞÊ CILAN	15
2.2.1. Palas.....	15
2.2.2. Cacim.....	15

2.2.3. Kulav.....	16
2.2.4. Kirwas (Çiftexas, Campo, Qedik).....	16
2.2.5. Cîl (Zîl)	16
2.2.6. Sextîyo (Çerme).....	16
2.2.7. Rês (Xazîl)	17
2.2.8. Telîs	17
2.2.9. Mû û Qulpê Asnênî.....	17
2.3. VIRAŞTIŞÊ CILAN	17
2.3.1. Qeydgirewtîş.....	18
2.3.2. Fesilnayîş	18
2.3.3. Şelnayîş.....	18
2.3.4. Cîl (Zîl) Dekerdiş û Fekê Cilî Girewtîş	19
2.3.5. Qaşey Cile Pirodayîş.....	19
2.3.6. Sercîl Pirodayîş û Neqîşnayîş	19
2.3.7. Hamala û Bînpîzik (Pîzbend) Deştiş.....	20
2.4. PARÇEYÊ CILAN.....	20
2.4.1. Cil Bi Xo.....	20
2.4.2. Hamala (Aşirme-Yaşirme).....	20
2.4.3. Bînpîzik (Pîzbend).....	21
2.4.4. Verbend.....	21
2.4.5. Paldim	21
2.5. BÊJÊ CILAN.....	21
2.5.1. Cila Estorî (Palan)	21

2.5.2. Cilik	22
2.5.3. Raştbar	22
2.5.4. Cila Herî.....	23
2.5.5. Cila Bêrî.....	23
2.6. NEQŞÊ CILAN SER O ANALÎZ.....	23
2.6.1. Pencê Zerenc.....	24
2.6.2. Estare	24
2.6.3. Çep û Raşt.....	24
2.6.4. Niftikê Renginê	24
2.6.5. Mura.....	24
2.6.6. Kulav û Sûr	25
3. BEŞO HÎRÊYIN	26
3.1. FERHENGEKE CILVIRAŞTIŞÎ.....	26
PEYNÎ	30
ÇIMEYÎ	31
ÎLAWEYÎ	32
ÎLAWE-1	32
CILÊ DEŞTIŞ SER O ROPORTAJÊK.....	32
ÎLAWE-2.....	35
CILÊ DEŞTIŞÊ SER O FOTOGRAFÎ	35

KILMNUŞTEYÎ

<i>b.</i>	: biewnî (bakınız)
<i>ç,</i>	: çape (basım)
<i>ç.c.</i>	: çimeyo corên (yukarda adı geçen kaynak)
<i>(m) makî</i>	: dişil
<i>(n) nêrî</i>	: eril
<i>r.</i>	: rîpel (sayfa)
<i>ûêb.</i>	: û ê bînî (ve diğeri)
<i>ûsn..</i>	: û sey nînan (ve bunlar gibi)
<i>(zh) zafhûmar</i>	: çoğul

DESTPÊK

Ewro sey zaf senetanê destan, cildeştiş zî sey verî pere nêkeno. Aversîyayîşê teknoloji senetê destan ser o yew tesîro negatîf virašto. No tesîr ra cilanê estor, qatir û heran zî nesîbî xo girewto. Çunke herindê keda destan; makîna, herindê dikanê cilan; fabrîka û herindê dewan zî; bajarê girdi, metropolî însa bîyê. Merdimê nikayinî hîna çî, hîna zaf û hîna lez wazenê. Waştiş de bêsînoriye senetê destan bêçare verdana. Konjektorê ekonomîyê dinya hêdî hêdî sey zaf senetê destan, senetê cilviraştiş zî apey dayo.

Na xebata ma tarîxê cildeştişî ra dest pê kena û heta demo nikayênî seruvenê ci mojnenê ra û yew cilçîyo kokîmî reyde roportajî ya qedêna. Amancê ma yo yewin senetê cildeştişî dayîşinasnayîş o. O dîyin zî aversîyayîşê teknoloji ra pey cildeştişî ser o senîn hewa yew tesîr virašto îzah biko.

Çarçewaya xebata ma cilê herî, estorî û qatiran a. Xebate de cildeştişî ser o melumat Dîyarbekir û dormeyê bajaran ra kom bîya.

Komkerdişê melumatê cilan, zafêrî bi metodê diyalog û persan ameyo pêser. Senetkaran reyde qiseykerdiş yew hewa yo samîmî de vîyert. Melumat komkerdişî ser o yew nimûne-roportajêk- ma peynîya xebata xo ra girêda. Wexto ke ma dest bi na xebate kerd zaf senetkarê cilan hem şaş mendî hem zî keyfweş bî. Çunke heta nika no hewa yew xebate reyde vengê senetkaranê cilçîyan nêamebi ziwan. Semedê na xebate zaf senetkaran ma rê zaf-zaf sipas kerd.

Cuya mi de zî cayê xebata cilan zaf taybet û balkêş o çunke; domaniya mi miyanê senetkaranê cilan de vîyerta û ez bi xo zî zana cilan vîrazî. Nê semedî ra melumatê cilan komkerdiş de mi zaf zehmetî kaşnêkerde.

Ez neke tena hêvî kena, bawer zî kena ke do sey zaf senetê destan senetê cilviraştişî zî vîndî nêbo û w ana xebata mi zî nê wareyî de biba yew hêvîyêka qijkek.

1. BEŞO YEWIN

1.1. TARÎXÊ CILAN SER O MELUMAT

Verê her çî cildeştişî ser o ganî ma cewab bidê nê persê bingeyinî: Cil çî yo? Tarîx de însan semedo ke “heywanê barî” ra îstîfade biko; malzemeyê sey palas, cacim, kulav, kirwas, cîl, rêş ra, bi kedê senetkaran seba estor, qatir û heran çîyo ke virazîno tira vanê cil(palan). Cil seba hîna weş barkerdiş û wenitişê heywanan virazîno. Tarîxê viraştiş û senetkaranê cilan zaf kevnar o.

Tarîxê cilan ser o yew melumato nuşteki destê ma de çin o. Labelê ma zanê ke roja ke mabênê heywan û însanî de yew munasebet virazîyo, însanî bi aqilê xo qewetê heywanan ra îstîfade kerdo. Însanan kar û debara xo bi heywanan ardo ca. Nûrî Taner, serra 1986 de cilan ser o yew melumatê xo de vano ke, *"Misir, Mezopotamya û Medenîyetê Anatolîya de tay xebatê arkolojîk ra pey, resmê dêsan de qorê heywanan de sey cilî yew çî tesbît bîyo."*¹ Ewlîya Çelebî zî Seyehatnameyê xo de behsê zîn, semer û cile keno² Tarîx de weniştiş û barwedarnayîş pey heywanan hîna weş îmkan bîyo. La ma zanî ke bi heywananê zip û zûlitê weniştiş û barkerdiş weş nêbeno. Ancax tarîx de însanê sey zîn, semer ya zî cilî no problemî ra yew rayîr dîyo. Cildeştiş xebata ma de zî nîşan beno ke yew rayîr o balkêşo.

Tarîxê cilviraştişî ser o melumatê ma zafêrî pey fekê senetkaran ameyo têhet, verê averbîyayîşê teknoloji taybetî dewan û qezayan de verê her berî de yan qatir yan estor yan zî her qayte bîni. Qaytekerdişê heywanan cil zî xo reyde lazim kerdêne. Wexto ke hal no hewa bi qazayan de çar-panc hebî senetkarê cilan (cilçî) muheqeq bîyêne. O dewir de senetkarê cilan zaf muhîm bî û qezencê cilan zî zaf weş bi. Xebata ma de ê cilçîyê ke ma melumat cira girewto, Hecî Gudo vano ke, *"çewres serra ver wexto ke*

---

¹ Süleyman FİDAN, Gaziantep'te Zanatkarlar: Semercilik, Çulculuk ve Palancılık, r. 580-581, <http://dergipark.gov.tr/dowloand/article-file/301964>

² Ç.c.,r. 580

*wisar ameyêne cildeştîş ra ma nêşkayêne sereyê xo biwirnê, şew û roj ma xebetîyayêne la hewna zî ma waştîşê cilviraştîşî pêser nêresnayêne*³

Nika cildeştîş sey zaf senetê destan averbîyayîşê teknoloji ra pey hêdî-hêdî kemeya yo. Çünke herinda estor, qatir û heran nika erebe, traktor, kamyon û otobûs girewta. Cilviraştîş her game de apeşîyayîş domnayo.

Ewro ê dewê ke deştan de yê, zafêrî nika heywanan qayte nêkenê. Wexto ke heywanî qayte nêbî cil zî nêvirazîno û keyan de lazimîya cile zî nêmanena. Demo vîyerte de yew seneto dewlemend cilçîyîye nika halê xo ra bermeno.

Melumatê viraştîşê cilan ser o her çî nîşan dano ma ke yew tarîxo nêzdî ra cil viraştîş hîna zî zorîye vîna. Ey cilçîyê ke ma înan de, na babete ser o qiseykerdî; pêruna yew fek ra senetê cilan ser o yew ameyox nêdîyê, lazimîye a ya ke semedê senetê cildeştîşî dewlete gere yew tedbir bigîro.

Vîndîbîyayîşê cilan xo reyde senetkarîya kulavî, palase, cacime û ma kilm vajê se şaxê senetê binan ser o zî tesîr virazeno. Tîya ma eşkenê vaje ke demo nikayên û ameyox de no tewir senet mîyanê ekonomîyê ewroyî de cagirewtîşê ci zaf zor bîyo.

Ewro tay senetkarî hama zî pey no senetî heyatê xo domnenê. Cêr ra tayê senetkarê ke nika no senetî kenê ma name û bajarê înan daşînasnayîş:

Hecî Gudo (Sabrî Topal) Xiraba / Pîran / Dîyarbekir (76)

Mahmut Topal (Lajê Hecî Gudoy) Xiraba / Pîran / Dîyarbekir (49)

Hesen Topal (Lajê Hecî Gudoy) Xiraba / Pîran / Dîyarbekir (37)

Çetîn TOPAL (Birazay Hecî Gudoy) Hêni / Dîyarbekir (50)

---

³ Sabri Topal (Hecî Gudo), 76 serre, dewa Xiraba yaPîran ra (Diyarbekir)

Cahîr Topal (Birazay Hecî Gudoy) Hêni / Dîyarbekir (44)

Yusuf Palandîken Hêni / Dîyarbekir (83)

Ekrem Îflas / Licê / Dîyarbekir (56)

Fesîh Sûrmelî / Dîyarbekir (48)

Metîn Daldul / Xarpêt (Elezîz) (56)

Ahmed Karadaş / Riha (Urfa)

Mehmet Parmaksiz / Riha (Urfa)

Nebî Temel / Riha (Urfa)

Mahmut Kazma /Sêwregi / Riha (Urfa) (56)

Mahmut Kazma/ Sêwregi / Riha (Urfa) (66)

Şefîq Cilçî / Çewlîg (Bîngol) (56)

Mustaf Dokuyucu / Dîlok (Gazîntep) (69)

Îbrahîm Dokuyucu / Dîlok (Gazîntep) (46)

Şix Mûslûm Dokuyucu / Dîlok (Gazîntep) (62)

Senetkarê ke ma cor ra nameyê înan nîşan dayî beno ke nînan vêşêr sewbîna senetkarê ke cil virazenê estê, ez texmîn kena ke rewşa ê senetkaran zî weş nîya. Tayê senetkarî zî halê meslekî û viraştişê cilan nêmendayîş ra fek nê senetî ra veradayo û sewbîna karan kenê.

2. BEŞO DÎYIN

2.1. HACETÊ CILVIRAŞTIŞÎ

Her hûner taybetî hacetê ci tewirna yê. Çünke hacetê senetkarî xebate de dest û lingê senetkarî yê. Seba cildeştişî tewir-tewir hacetî estî. Hecetê cilan mintiqayan ra mintiqa nêvuriyênî. Heme cilçî bî nê hacetî ke ma cêr ra nîşan day pey cil derzenî.

2.1.1. Goçîn

Cilviraştiş de yew haceta zaf balkêş a. Goçîn asin ra û pey destanê asinkarî kûre de virazêna. Mabênê 20 û 35 cm de tewir-tewir dergîye de goçînî estê. Cilviraştiş de têla verên ra heta têla peyên de her dem de goçîn xebetîna. Goçîn zafêrî hêri bêjê ya esta. Goreyê merheleyê xebata cile, senetkar tewir-tewir goçînan şuxulneno.

- **Goçîna Şelnayîşî:** Zafêrî 20 cm dergîya ci esta. Goreyê goçînanê bînan hîna barîçek a. Rêso di qat tira beno. Teylê wîrdî ke cilî de estî zafêrî pey na goçîne derzînî.

- **Goçîna Taybetî:** Na goçîn sey jokerî ya, her cayanê cile de şuxulîyena. 20-25 cm dergîya ci esta û sey engîştâ kiloncêka domanan qalin a. Neqşê cile, fekê cile, sercîlê cile pey na goçîne derzîyenê.

- **Goçîna Teyley Kiftî:** Nizdî 30-35 cm dergîya aye esta. Yew cayê cile de tena lazim a, pey teyley kiftê cile pirodeyena. Teyle kiftê zaf mûhîm a çike cil pey teyley kiftê pê ra vindeno. Eke teyley kiftî nêba, cile hîra bena û heywanî ser o nêvindena.

2.1.2. Kefenek (Tûnc)

Kefenek, asin ya zî madenê tûncî ra virazîno. Semedo ke senetkar goçîne şuxulnayîş de destê cê nêdejo û bîrîndar nêbo ganî na hacete destê cê de biba. Kefenek goreyê çala destî merdimî asinkar kûre de vîrazêno. Werteyê kefenekî de sey herfa "v" yew çale esta. Peynîya (qiney) goçîne na çale de roneyena û bi qewetê kiftê cilçî goçîne cil de şuxulneyeno.

2.1.3. Qiloç (Qorç)

Qorçê bizan ra yan zî heywananê gayan ra virazîno. Vernîya her çî zereyê qorçî gere veng bikerî, tira pey tay mû yan zî kulav û vezd têmîyan de elawenî û dekenî zereyê qorçî an hawa reyde qiloç (qorç) amade beno. Qiloç her wext gere binê destê senetkarî de bo. Çunke goçîn weş şuxulnayîş ancax pey qiloçe bena. Ca-ca goçîn wexto ke weş nêşuxulneyena senetkar leweyê goçîn qiloçe ceneno û goçîn hîna weş şuxulneyena.

2.1.4. Kardî

Mîyanê hacetê senetkarî de 15 ra heta 25 cm tewir-tewir kardî estê. Zaf çî (palas, cacim, kulav...) cirakerdiş pey kardî beno.

2.1.5. Meqes (Hevring)

Meqesê senetkaran zaf gird o. Nizdî 25 cm dergeya fekê ci esta. No meqes zaf cayan de pey mûyanê bizan qesnenî. Cilçî pey meqesî palas, cacim, kulav, telîs, çerme(sextîyon) ûsn. malzemeyanê cile cira kenno.

2.1.6. Şîşê Cîlî

Şîşa cîle asin ra û asinkar kûre de virazeno. Dergîya şîşe zafêrî yew metre û leweyê şîşi zî dilet o. Şîşe pey cil debeno balîşnaya cile. Balîşnaya cile gere senetkar weş bişidêno. Nêka cil qorê heywanî dejneno, heta cil weş nêdekerdiş de qorê heywanî rêş zî beno.

2.1.7. Deqmok (Mêrkut)

Zafêrî dara tuyêr ra virazîno. Deqmok çapê sereyê ci 20 cm dergîya dimê ey zî nêzdîyê 25 cm esta. Tayê merheleyê cildeştîşî de gere senetkar pey deqmokê cile bikewo. Çend cile bikewê cil hîna şidnaye û zexm yeno.

2.1.8. Xardos û Zext (Direwtî)

Xardos pey kardî û meqes tuj benî. Zext zî senetker wexto ke sercil yan zî vernîya cile danê piro pey zextê malzemeyê cile yeno tepeştîş. Nêzdîyê 15 cm dergîya asinê ci û seba tepeştîşî zî 10 cm dimê zextî esto.

2.1.9. Mezro (Metre)

Qeydê heywanan pey mezro girîn o. Ê senetkarê pisporî zafêrî qeydê heywanan pey mezro nêgînî, vînayîşê heywanî beso û pey çimanê xo zanê ke cil çend santîm virazîyeno.

2.2. MALZEMEYÊ VIRAŞTIŞÊ CILAN

Viraştîşê cile de malzeme zaf mûhîm o. Malzemeyê cile çend rind bo cil hîna weş hîna zexm yeno meydan. Na xebate de ma yew çiyêko balkêş tesbît kerd ke, viraştîşê cile de malzemeyo ke yeno şuxulnayîş zafêrî heywanan ra peyda beno. Mesela rêş, mû heywanan ra, sextîyo, posteyê heywanan ra, palas û cacim hewna mûyanê heywanî ra virazîno.

Xebata cilan de o malzemeyo ke cilçî şuxulnenê eke ma bidê şinasnayîş, nê yê:

2.2.1. Palas

Zafêrî mûyanê bizan ra virazîno. Dergî û verinêya palase vurîyena la zafêrî şeş metreqare yo. Demo verên de herinda kîlîm û xalî de keyan de palas ra bîni. Xususîyetê palasî bêrengin û bêmotîf o. Cilviraştîş de palas zafêrî bincil de şuxulneyeno. Çünke bincil hem gere hîna zexm bo hem zî palas zafêrî bêrengin û bêmotîf û teber ra nêaseno. Ewro averşîyayîşê teknoloji tesîrê xo palasî ser o zî viraştîşo û xebata viraştîşê palase zî roj bi roj vîndî bena.

2.2.2. Cacim

Mûyê bizan û peşmê mîyan(mêşna) ra yena viraştîş. Viraştîşê cacime goreyê palasî hîna çetin a. Çünke cacime sey palasî dûz û bêmotîf nîya. Cacim zaf keda destan

wazena. Senetkarê cacime pey tewir tewir motîfan cacime xemilneno. Ê motîfê ke cacim de virazîne pêro nimûneyê folklorîk ê. Cacim semedê sercîlê cila estorî şuxulneyena. Çunke cila estore goreyê cilanê bînan hîna xemlûxêz a. Wextê verî de ê merdimê ke dewlemendî bî keyanê xo de cacîme ra kerdên. Nîka senetkarê caciman zî êdî nêmendî.

2.2.3. Kulav

Peşmê mîyan (mêşna) ra virazîno. Kulav semedo ke nerm o debeno binê cile, çike binê cile gere nerm bo ke qorê heywanan nêdejo û rêş nêbo. Kulav di şekil de virazîno yan fabrikasyon yan zî pey destan. Virastişe kulavê destan hîna zehmet o û keda destan hîna zaf wazeno, la hîna zexm o û hîna rehet o. Demo verên de kulav herinda doşekî de keyeyan de rabîyêne. Nika senetê kulavî zî sey verî nîyo. Bajarê Riha de tek-tûk senetkarê kulavî mendî.

2.2.4. Kirwas (Çiftexas, Campo, Qedik)

Kirwas peme ra û pey fabrîkasyon virazîno. Kirwas bêrengin o. Kirwas cile de semedo ke ereqê heywanan kulavê cile nêheremno aye ra şuxulneyeno. Goreyê mintiqayan tewir-tewir nameyê kirwasî esto. Sey; çiftexas, campo, qedik...ûêb

2.2.5. Cîl (Zîl)

Cîl kenarê dolanê Serhedî de û xo ver tebîet de yeno. Zaf merdim cîl (zîl) û qamîş dekeno têmîyan la cîl sey qamîş nîyo. Çunke zereyê qamîş sey cîl veng nîyo û goreyê qamîş hîna nermek û hîna sivik o. Balîşnaya cile pey cîl debena, qaşeyê cile cîl ra virazêna.

2.2.6. Sextîyo (Çerme)

Posteyê heywanan ra virazîno. Sextîyon zafêrî cila estorî de şuxulneyeno. Sextîyo vernîya qaşeyê cila estorî ra bi layo şimxakerde pey teylonê wîrdî cil ra derzîno. Sextîyon cile hîna weş nawneno û vernîya cile zî sevekneno.

2.2.7. Rês (Xazîl)

Mûyê bizan, hîrê- çar merheleyan ra pey benê rês. Wextê verî de zaf keyan de cenîyan rês rêştin. Rês pey rîştâ rêsîno. Cil bi xo pey rês pîra dezîno. Semedê her cile di-hîrê gindeyî rês lazim o. Tay senetkarî rêsê bizanê sîpîyan pey tewir-tewir rengan reng kenî ke deştişê cile hîna xemlûxêz bo.

2.2.8. Telîs

Telîs pey fabrîkasyon virazêna. Viraştişê telîs bi xo semedê simer, xele (genim) ûsn. alefî qirêşnayîş û seveknayîş o. Qaşê cile (cile de panc hebî qaşî estê) telis ra virazêna, mû bi telîs debeno cil.

2.2.9. Mû û Qulpê Asnênî

Cil viraştiş de mûdekerdiş semedo ke weniştişê esparî hîna rehet û weş bibo. Mû binê sercîlî û serê balişnay cilî de bi telîse muhazeze beno. Zafêrî cilê estorî mû debeno. Qulpê asinênî zî semedo ke ûzengî tira aleqnî ay ra cila estorî ra şuxulneyenî. Her cila estorî de dehbî qulpî asinênî estê. Qulpê asinênî kûre de asinkar asin ra virazeno.

2.3. VIRAŞTIŞÊ CILAN

Sey her senetî cilviraştiş zî mîyanê xo de yew qeyde û prosedurî reyde virazîno. Her merheleyê cile zaf mûhîm a. Weş viraştişê cile malzemeyo rind û keda destanê senetkarî nîşan kena. Bêjê cile mintiqa ra mintiqa zaf nêvurîyenê gelek cayan de viraştişê cile eynî yo.

Zaf merdimî cil û semer kenê têmîyan la cil semer nîya. Viraştiş û xususîyetê cile tewirna yo. Barkerdiş û weniştişê cile de rehetîya merdimî hîna zêde esta. Cile mîyanê xo de viraştişî ser o hewt merheleyê ci estê:

- Qeydgirewtiş
- Fesilnayîş

- Şelnayîş
- Cîl(zîl) dekerdiş û fekê cile girewtîş
- Qaşey cile pirodayîş
- Sercil pirodayîş û neqîşnayîş
- Hamala(aşarma) û binpîzîk deystîş

Nîka ma yew cil senîn vîrazîna îzeh bikî. Mıntıqayî bedilîyenî la deştîşê cile û plan prosedûr qet nêbedilîyena.

2.3.1. Qeydgirewtîş

Virastişê cile vernîya her çî bi qeydgirewtîşî destpêkeno. Qeyd pey mezro girîno. Qeydgirewtîş zaf mûhîm o. Çünke her cil her heywanî rê nêbena, cile goreyê qeydî virazîyeno. Qeydgirewtîş de balişney cile nîşan benî. Goreyê heywanî ra yew projeyê cile pey qeyd amade beno.

2.3.2. Fesilnayîş

Qeyd ra pey cile fesilneyena. Fesilnayîş goreyê qeydî ra; palas, kirwas û kulav pey meqes ci ra kenê û bi yew qeyde dest pê cile kenê. Fesilnayîş de tengî û hîrayîya ey, dergî û verinîya cile nîşan deyena. Senetkar cile yew textî ser o virazeno. Texte nêzdîyê şeş metrequare yo.

2.3.3. Şelnayîş

Fesilnayîş ra pey bi rêş û barî (di qat) û pey goçîna şelî kenarê(etek) cile wirdî-wirdî panc-şeş qorî derzîno no deştîş ra vanê şelnayîş. Şelê cile çend wirdî û six bo cil hîna zexm û hîna weş yeno meydan. Zaf cilçî pey şelê xo yeno şinasnayîş. Mesela senetkar Mahmut Topal⁴ cile wirdî şelnayîşî ser o namdar o. Peynîya cile şelnayîş ra bi

---

⁴ Mehmet Topal, 49 serre, dewa Xiraba yaPîran ra (Diyarbakir)

rêso çar qat kenarê cile ra çar hebî qulpî derzînî. Çike bînpîzîk û hamala cil wexta ke amade bi enî qulpan ra girêdayenî.

2.3.4. Cîl (Zîl) Dekerdiş û Fekê Cilî Girewtiş

Cîlê cile pey şîşa asinêne debeno cil. Semedo ke cîl nêweşeyo tayê awe serê cîl ra çarnenî û gorey da-des deqeyan ra pey cil dekerdiş dest pê kenê. Heta ke balîşney cile bişîdî no kar domneyeno.

Fekê cile girewtiş zaf zehmet o û tayê qewet vazeno. Cilçî pey deqmok fekê cile anî sazî ser. Tay cilçî fekê cilî weş nêşkenê bîgerê. Wexto ke fekê cile weş nîro pêser cil yew-di barkerdişî ra pey xo vera dano û beno sey şalage.

2.3.5. Qaşey Cile Pirodayîş

Her senetkar pey pirodayîşê qaşeyê xo yeno şînasnayîş. Wexto ke qaşe goreyê yew qeyde weş pironêdiyo cile lez xo veradana û yew demo nêzdî de vila bena. Heta goreyê mintiqayan berzîye û nizmeya qaşê vurîyena. Ma vajê ke mintiqa de koyî zaf bibî se gere qaşe hîna berz, ney ke mintiqa deşt ba se qaşê hîna nizm a.

2.3.6. Sercîl Pirodayîş û Neqîşnayîş

Cilviraştîş de sercîl pirodayîş merheleyo peyên o. Cile eke semedê barî virazîno sercîl palas ra, ney eke semedê weniştîşî virazîno sercîl cacimî ra pirodeyeno. Cilê estorî zafêrî sercîl cacim û ê qatir û heran zî palas o.

Neqîşkerdiş, goreyê hûnerê senetkarî tewir-tewir motîfan reyde cil xemilnayîş o. Neqîşnayîş çend weş bo rotişê cile hîna lez û girewtax hîna keyfweş beno. Cile de tewir-tewir neqş û motîfî estî sey; pencê zerenc, estare, çep-raş ûêb.

2.3.7. Hamala û Binpîzik (Pîzbend) Deştiş

Hamala goreyê mintiqayan nameyê yan aşarma yan zî yaşirme zî vanî. Hamala verinêya aye nêzdîyê şeş hewt santîm, la dergîya aye zî goreyê bêjê heywanan vurîyena. Hamala rêşikin yan zî bêrêşikin derzîyena. Hamala paldim ra deştiş ra pey cil ra gireydeyena. Hamala û paldim vazîfeyin nêverdonî ê cile şêro aver û bîyo milê heywane ser.

Binpîzik amedekerdîşê cile ser o xebata peyen a. Binpîzik zafêrî palas ra virazîno û nêzdîyê da-des deqeyî de amade beno. Dergeya bînpêzêkî nêmetre verineya zî pancas santimetre esta. Vezîfeyê bînpîzikî cile serê heywanan de vindarnayîş o.

Cile wexto ke amade bî xebata corîne ra vêşêr gere verbend cilî ra bo. Verbend senetkarê cile nêvirazeno zafêrî merdim keyeyê xo de bi goreyê zewqê xo pey murayan û gûlikan xemilneno. Vezîfeyê verbendî nêverdano cile şêro tepîya.

2.4. PARÇEYÊ CILAN

Tasnîfkerdişê cilan de panc parçeyî estê. Parçeyo pîl cile bi xo ya. Eke ma nê parçeyanê cile bidê şinasnayîş, nê yî.

2.4.1. Cil Bi Xo

Parçeyê cile yo, tewr gird o. Eke ma xişnîyê ser o tasnîf bikê, ê parçeyê bînî yê cile sey aksesûwarî manenê. Fesilnayîşî ra heta neqîşnayîş, pêro merheleyî deştişê cile cil bi xo amade kenî. Goreyê girdî û bêjê cile ra yew roj ra heta di rojan çildeştiş domneno.

2.4.2. Hamala (Aşirme-Yaşirme)

Mîyanê xo de rêşikin û bêrêşikin di tewirî hamalayî estê. Zafêrî rêşikin seba estorî, bêrêşikin zî seba qatir û heran virazîna.

2.4.3. Bînpîzik (Pîzbend)

Nameyê ci ra zî yeno fehmkerdîş wexto ke cil heywanan seneyeno pey bînpîzik cile heywanî ser o vindarnenî. Weniştiş û barkerdîş de bînpîzik weş nêşidnê cile heywanî ser o qelebîno.

2.4.4. Verbend

Zafêrî cayê ke sera cêr û sera qayme teda zafî ê cayan de verbend vernîya cile ra beno. Wezîfeyê verbendî nêverdano cile heywanî ser ra şêro apey.

2.4.5. Paldim

Paldim posteyê (çerme) heywanan ra fabrîqa de virazîno. Hamala ra derzîno û nêverdano cile şêro aver.

Cilê heywanan pey nê panc parçeyan yenê pêser. Girewtex wexto ke cile newe herînenê gere reya verêne de yew baro raşt cile weno ke cile weş bişikîyo. Cilşikitiş zaf-zaf mûhîm o. Çünke cile wexto ke goreyê yew qeydî ra nêşikîyo cile takêş bena. Wexto ke cile takêş bo gere girewtex hewna cile bîyaro senetkarî het ke senetkar a takêşeya cile raşt bikero.

2.5. BÊJÊ CILAN

Tasnîfkerdişê bêjê cilan zafêrî goreyê heywanî beno. Goreyê qewetê, lezî û şenikîya heywanî bêjê cile nîşan benî. Însanî tayê heywanan seba barî û tayên zî seba weniştişî şuxulnenê. Eke ma bêjê cilan nîşan bikerê nê yê:

2.5.1. Cila Estorî (Palan)

Miyanê cilan de hem goreyê viraştişî hem zî goreyê malzemeyî hîna çetin a û hîna zî vay a. Eke ma xususîyetanê cila estorî rêç bikê nê yê:

- Zaf cayan de cila estorî ra vanê palane.

- Bincil palas û sercîl cacim ra virazîno.
- Peynîya cile ra kulav û sûr pirodeyeno û kulav neqîşneyeno.
- Hamalaya cile zafêrî rêşikin a
- Ê cilanê bînan ra hîna ergonomîk û weniştîşê ci weş û rehet o.
- Pey neqşan cile xemilneyena.
- Hem semedê weniştîşî hem zî semedê barî şuxulneyena.
- Nêzdîyê yew roj û nê m de yena viraştîş. Cila estorî ser o senetkaro namdar Yusuf Palandîken⁵ o. Cilê nê senetkarî zaf senetkaran rê bîyê sey nimûne.

2.5.2. Cilik

Ê xususîyetê ke cila estorî de estê pêro cilik de estê. Cilik hina şenik û tena semedê weniştîşî virazîyaya. Ê merdimê ke xo ra hes kenê herînda zîn de cilik danê viraştîş. Cilik zafêrî senetkarê mintiqaya Hênî û Pîranî de virazenî. Goreyê rojêk senetkar cilikê şîno virazo.

2.5.3. Raştbar

Hem semedê estoran hem zî semedê qatiran yeno viraştîş. Weniştîşê raştbarî weş nîyo. Çunke raştbar xususîyetê ci semedê barî ameyo viraştîş.

Tayê xususîyetê cila raştbarî;

- Hem bincil hem zî sercîl palas ra virazîno.
- Mîyanê cilan ra tewr zexm o.

---

⁵ Yusuf Palandiken, 83 serre, Hênî ra (Diyarbakir)

- Goreyê cila estori ra hîna bêşûs o.
- Senetkar yew yan zî yew roj û nê m de na cile virazeno. Cila raştbar mintiqaya ke koyî tede zaf ê, ê cayan de hîna zaf şuxulneyena. Çunke nê mintiqayan de qatirî zaf weye benî.

2.5.4. Cila Herî

Xususîyetê raştbarî pêro cila herî de estê. La cila herî goreyê raştbarî hîna şenik a. Nêzdîyê yew rojî de senetkar weş eşkeno virazo.

2.5.5. Cila Bêrî

Tay mintiqayanê Çewlîg û Dêrsimî de tewirna cile esta. Na cile ra vanê "cila bêrî" beno ke zafêrî berîwanî na cile xebetnenî coka nameyê ci cila bêrî yo. Xususîyetê cile zafêrî sey cila raştbarî yo. Cila bêrî qaş û sercil nêdeyeno piro. Seke ma vajê cila raştbara ke nêmcet a.

Analîzê bêjê cilan nawneno ke cile sey zîn yan zî semerî yew bêjê ci çin o. Tewir-tewir bêjê cile, senetê û senetkarê cile hîna balkêş û dewlemend keno.

2.6. NEQŞÊ CILAN SER O ANALÎZ

Neqşê cile zafêrî nêbedelînî û her neqş yew xususîyetê ci esto. Neqş û motîfê cile kokê xo folklorî ra girewto. Cilviraştiş de senetkar merheleyî neqişnayîş ra zaf hes keno. Çunke no merhele de senetkar keda xo pey motîfanê weşan xemilneno. Heta neqişnayîşê tayê senetkaranê pisporan hende weş beno ke, neqşê înan senetkaranê bînan rê benê nimûne.

Neqşê cilan ser o tewir-tewir motîfî estê. Goreyê melumatê senetkaran ma do motîfê cilan bidê şinasnayîş.

2.6.1. Pencê Zerenc

Zerence folklorê kurdan de yew teyra taybetî ya. Heta demo nêzdî zafê keyeyanê kurdan zerenc qayte kerdene û serê sodîr de vengê zerencan reyde merdim hewn ra warîstêne. Motîfê pencê zerenc bêmana nîyo. Eşqê mabênê kurdan û zerenc nîşan dano. Cila estorî de no eşq yeno zıwan.

2.6.2. Estare

Zafê folklorê miletan de estare motîfo ke pîroz o. Wextê verî zaf hadîseyê ke aqilê merdimî nêşîyê ser yan aşme yan roj yan zî estare ûsn. çîyan ra çare waştên. Her dem de estare, aşme û roj yew çîyêko balkêş o. Mîyanê kurdan de estare (roj) zaf mûhîm o heta zaf nameyê kurdan kokê xo nê motîf ra gînî (roşna, ronî, ronahî, rohat, rojhat, rodî... ûêb.)

2.6.3. Çep û Raşt

Tarîx de çep-raştê ser o yew melumatê ma zaf çin o. La motîfê çep – raştê zî ciledêştîş de zaf yeno şuxulnayîş.

2.6.4. Niftikê Renginî

Niftikê kulav rengkerdiş ra pey sey ziravi şenîkî û tewir-tewir rengan ra virazîyenî. Niftikan ser o yew rengo taybetî çin o. La zafêrî kewe, keske yan zî zerd benî. Peyney cile bi goreyê zewqê senetkarî pey niftiko neqîşneyena.

2.6.5. Mura

Semedo ke neqîşnayîşê cîle hîna weş bo, pey tewir-tewir mureyanê renginan senetkar cile xemilneno. Rengê muran exlep sûr, kewe, zerd û şîn o. Cila estorî cilik mureyî zaf tede şuxulneyenî.

2.6.6. Kulav û Sûr

Cila estorî û cilik (cila estorî ya şenike) semedo ke hîna weş biaso peynîya cilan de nêzdîyê çewres santîm veriney de kulav û sûr pirodeyeno. Rengê kulav sûrbîyayîş bîlaq nîyo. Çünke rengo sûr mîyanê milletê kurdan de taybetî yo. Heta yew vateyê kurdan de vanê ke "wa sûr bo wazenê di quruşê ci zêde bo"

Cilviraştîş de motîfê ke ma cor ra nîşan dayî nê tena nîyî û tayê senetkarî goreyê zewqê xo pey tewir-tewir motîfan cile neqeşnenê.

3. BEŞO HİRÊYIN

3.1. FERHENGEKE CILVIRAŞTIŞÎ

Binpîzik (n): Palanın hayvan sırtına bağlanması için hayvanın karnının altından geçirilerek bağlanan yassı kemer. Kolan.

Cacim (n): Nakışlı, güzel bir tür kilime verilen ad.

Campo (n): Pamuk veya keten ipliğinden yapılan düz dokuma.

Cil (n): At, eşek, katır gibi binek ve yük hayvanlarının sırtına göre hazırlanan çul, palanın genel adı.

Cîl (n): Bataklıklarda yetişen esnek, hafif, yumuşak ve dayanıklılık gibi özelliği olan bir çeşit sazdır. Palanın yastık kısmını doldurmak için kullanılır.

Cilik (n): Binmek amaçlı kullanılan bir çeşit at palanı. Normal palanın tüm özelliklerini taşır. Normale göre daha küçüktür. Sadece binmek amaçlıdır.

Çerme (n): Tabakalanmış, boyanmış ve cilalanmış küçükbaş hayvan derisi.

Çiftexas (n): bkz. Campo.

Deqmok (n): Genellikle dut Ağacından yapılan tokmak.

Direwtî (m): Palan yapımında malzemeleri tuturmaya ve germeye yarayan, ortalama 25 cm boyunda olan ucu sivri demir çubuk.

Estare (n): Yıldız şeklindeki nakış figürü.

Estor (n): Yük ve binek hayvanı, At, Beygir.

Goçîn (m): 25-35 cm arasında değişen uzunluklarda, ucu sivri palan dikiş iğnesi.

Hacetî (zh): Araç-gereç, palan dikiminde kullanılan aletlerin tümüne verilen ad.

Hamala (m): Hayvanın beline geçirilen ve paldim dediğimiz kayışa dikilen keçe ve kilimin dikilmesinden meydana gelen çulun önemli parçası. Püsküklü ve püskülsüz diye ikiye ayrılır.

Her (n): Yük ve binek için kullanılan hayvan, Eşek, Merkep.

Hevring (n): Hayvan kılını kırmakta da kullanılan ağız genişliği ortalama 25 cm olan büyük makas. Çulculukta keçe, kilim gibi malzemeleri kesmekte kullanılır.

Kardî (m): Ortalama 20-30 cm uzunluklar arasınında değişen bıçakların ortak adı.

Kefenek (n): Demir veya tunçtan özel dökümle yapılan, ortasında çuvaldızın baş kısmının oturması için çukur bulunan, deri kemerle işaret parmağına ve bileğe geçirilen palan dikim aracı.

Kirwas (n): bkz. campo

Kulav (n): Küçükbaş hayvan, özellikle koyun yününden dövülerek meydana gelen kaba kumaş. Keçe.

Mû (m): Küçükbaş hayvan (keçi) kılı.

Mura (m): Süslemede kullanılan çeşitli renkte boncuk.

Palas (n): Keçi kılından dokunan bir tür süssüz yaygı.

Paldim (n): Çulun hayvan boynuna dolanmaması için kuyruk altından geçirilen, kalın deriden meydana gelen bir tür kayış.

Pencê Zerenc (n): Palanın keçe kısmını süslemek için kullanılan keklik ayağı şeklindeki sembol, figür.

Pincil (n): Çulun yastık kısmını oluşturan ve keçe ile birlikte dikilen üst örtünün altında kalan ve keçi kıldan dokunan bir tür yaygı (palas).

Qatir (n): Yük hayvanı, Katır.

Qedik (n): bkz. Campo.

Qiloç (n): Hayvan boynuzun içi oyularak yapılan, içine kıl ve yağ bırakılan ve dikiş iğnesinin daha iyi çalışmasını sağlayan yardımcı alet

Raştbar (n): Özellikle katır kimi zaman da at için yapılan yük taşımada kullanılan bir çeşit palan.

Rês (n): Keçi kılından değişik işlemlerden sonra ortaya çıkan ipe denir.

Sercil (n): Palanın en üstündeki örtün genel adı (palas veya cacım).

Telîs (n): Pamuk veya naylon iplerden yapılan kaba kumaş.

Verbend (n): Hayvan palanının geriye kaymasını engelyeyen, boyun kısmından palana bağlanan süslü kolan.

Xardos (n): Bıçak ve makas sivriltmek için kullanılan beleme aleti.

PEYNÎ

Na xebate, folklorê kurdan ra yew nimûne, cilanê heywananê barî ser o ameya nuştene. Xebate "cileviraştiş" tena nêdana ma şinasnayîş, çike her nimûneyê folklorî de sewbîna xususîyetî estê. Nê nimûneyan de zî tarîx, kultur, ziwanî ser o zî yew melumat peyda beno. Melumatê cilan deştişî zî ziwan, tarîx û kultur ra cêra nêbeno.

Seserra newêsin de Ewropa de şorişê endustrî ra pey roj bi roj averşîyayîşê teknoloji heta demo nikayin zaf çî vurnayî. No averşîyayîş pêro dezgehê ekonomî ser o tesîr viraşt. Herinda keda destan makîna û fabrîqa girewta. Sey senetê mûhîman ra "ciledestiş" zî vurîyayîşê dezgehê ekonomî ra apey şîyayîş domneno. Nika viraştişê ciledestişî sey demo verî nîyo. Nika însan heme karê xo pey makîna ano ca. Traktor, kamyon, otubûs û ereba herinda estore, herî û qatiran de yena şuxulnayîş.

Na xebate de ma waşt ke senetê û senetkarê cilan ser o melumatê ma biyarê têhet, senet û senetkarê cilan bidê şinasnayîş. Melumat komkerdiş de xususîyeto mûhîmo ke ma dî ciledestiş yew seneto taybetî û dewlemend o. Demo verên de qezencê senetkaran zaf gird bîyo. Ewro teknoloji û konjektorê ekonomîya dînya de senetê cilan hînî naleno û binê talûkeyê vîndîbîyayîşî de yo.

Eke cilviraştişî ser o yew xebata newe nêvirazîya yan zî vernîya vîndîbîyayîşî nêgîra yew tarîxo nêzdî de cilviraştiş bi xo beno tarîx.

Dinya de tayê çî estê ke destanê şima de nîyê û vernîya bedilnayîşî şima nêşkenî bêgîrê. Şert û xususîyetê her dewrî tewirna yê û her dewir dezgehê ekonomîyê xo reyde ano. Nika zaf senetê destan demo ewroyên de ekonomîya neweyêne rê cewab nêdanê û her roj çîmanê ma ver de vîndî benê.

Na xebata ma nîşan kena ke sesera vîst û yewin de senet û senetkarê cilan vurîyayîşê dinya de cayên zaf nêmendo.

ÇİMEYÎ

Ferhengê Türkçe – Zazaki / Kirmanckî (Zazakî) – Tirkî, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul, 2013.

Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) – Tirkî, Weşanxaneyî Vateyî, İstanbul, 2011.

Çimeyê Dîjîtalê

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/301964>

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80835/culculuk-semercilik-palancilik.html>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/palancilik>

<http://www.uzulmez.info/muslum/makale/meslekler.htm>

http://www.unutulmussanatlar.com/2012/07/semercilik-palanclk_78.html

Çimeyê şexsî

Sabrî Topal (Hecî Gudo), 76 serre, senetkarê dewe Xiraba Pîran ya Dîyarbekirîye ra

Mahmut Topal, 49 serre, senetkarê dewe Xiraba Pîran ya Dîyarbekirîye ra

Hasan Topal, 37 serre, senetkarê dewe Xiraba Pîran ya Dîyarbekirîye ra

Yusuf Palandîken, 83 serre, senetkarê Hêni Dîyarbekirîye ra

Fesîh Sûrmelî, , 48 serre, senetkarê Sur Dîyarbekirîye ra

ÎLAWEYÎ

ÎLAWE-1

CILÊ DEŞTIŞ SER O ROPORTAJÊK⁶

Merhaba! Ez vazeno ke şima tayê xo bidê şinasnayîş?

Merhaba! Ez sera 1942 de may xo ra bîyo. Namey pîyî mî Mehmed û namey maya mi zî Nûrîye ya. Bê mi ra bonc biray û dehbî zî wayê mî estî. Ez hema poncê sere bîyo nêbîyo zewecîya yo. Nika ponc lajê û heyşt hebî zî keyney mi estî. Ez dewey pîranî Xereba de roşeno. Pîro qezay Dîyarbekirî a. Gorey şeyşt serî ra zêdêr ke ez nê senetê cilan ser o xebetêno.

Gorey zanayîşê mi na dewe de şima vêşêr sewbina senetkar nê senetî nêkeno. No senetî cildeştîşê şima senîn şinasnayo? Çend serrî ke şima nê karî kenî?

Pî mi şinikey ra lingey yê ya yew seqetbî ay semed ra nêşayni sewîbna karî bîko. Pî mi serra 1930 de yew senetkarê armeni het ra pey şagirdey destpê senetê cilan kerd.

Cilviraştîşê ez pîyê xo ra bonder bîyo. Sera 1956 de dewey Hêni Nêribî Axon⁷ de mi cilê xo no yewin viraşt. A roj ra heta inka mi qet cilviraştîş abirnêda yo û nizdi şeyşt û yew sera ke ez nê karî keno. Hema zî nê senetî ser o xebetêno.

Şeşî û yew ser o ke şima nê karî kenî la şima çî rey eciz nêbî?

Bî xebatey cilan ez yew roj zî eciz nêbîyo. Cike cildeştîş zaf yew karo rengino. Tewir tewir dewan ra geyrayîş û tewir tewir înonî veynenîş û şinasnayîş zaf yew çîyo ke weş o Feqet bi da - des serî yo ke karê cilo nêmendî, çew cil nêdonoviraştîş û hinî senetî ma perey nêkerdîş weştê ma nêşono.

---

⁶ Mi no roportaj 12.12.2017 de, dewa Xiraba de, Sabrî Topal (Hecî gudo) reyde kerd.

⁷ Dewa Hêni (Dîyarbekir)

Goreyê şima, zehmetîyê karê cil deştişî çi yê?

Wextoke cil xeyar⁸ beno tozê cilê zaf merdimî rehetsiz keno. Zaf ray semedê nê tozê ez nêweş bîya. Tozê vêşêr fekê cilê girewtîş, qaşey cilê pirodayîş zî gorey xo ra cil viraştiş de zehmetey cê zaf o.

Keyeyanê şima de sewbîna cilçî, senetkarî estî?

Wextoke pîyî mi weşbi ez û ponc biray xo ma nê karî kerdên. La inka ez û di lajê xo û dehbî zî birazay xo ma nê karî kenî. Çend seranê verî lace mi no pîl zî nê karî kerdên. La sey zaf senetkaran semedo ke cildeştiş kemeyay ey zî fek nê senetî ra verdaya û sewbîna karan keno.

Meslekê cil deştişê heyatê şima de zaf yew tesîr virašto?

Wextê verî de senetê cildeştişî ser o xebatî gelêk zaf bî. Qezencê cilviraştişê weş bi. Pey peranê cilan mi gelêk hêgay girewtî û lajê xo zewecnay. Xeyrê xebatey cilan ra nalbendey, hemûde viraştiş, heywanê xesnayîş, nake birnayîş ûsn. karanê bînan zî ma kerdî...

Hewna bi nê senetê mi zaf merdim şinasnay, her dewede yew dostê ma peyda bi.

Şima zanê averşiyayîşê teknoloji zaf çî ser o tesîro bingehî virašto. Goreyê şima no tesîr cil deştişê ser o senîn bîyo? Heyatê ma de ca girewtîşê kamyon, otobus, traktor û ereba ûsn. wesayîtan, cil deştişî ser o çî tewir yew tesîr virašto?

Nê wesayîtî herindey estorî, qatir û her an girewto. Çew derdê heywanan hinî kaşnêkeno. Wextê verî de verê her keyande estor, qatir û herî bi. La inka verê keyande erebey, kamyon ûsn. wesayîtî estî. No semed ra teknoloji zafane karê ma ser o xirabey virašta û roj bi roj cildeştiş kemeyeno.

---

⁸ Palanın eskiyen parçaların tamir edilmesidir.

Goreyê şima çend serran ra pey rewşa cil viraştiş senîn bena?

Texmînê mi ra cil deştiş çiray nêqedîno. Beno ke deystan de çew paxê⁹ cilê nêko la dewî ke cayên berzo û qaş û kûşê tede zafî mecburî ke cil virazî, çike ereba ay cayan de nê xebetîna. Gorey mi ra heta ke serê dinya de heywon bibo û însa heywonî miqat biko cil zî gere bibê.

Cil viraştiş vêşêr, şima sewbina çi kar kenî?

Semedo ke key ma dewe de ciwîyenî boston ronayîş û awdayîş, debri romitiş û çînayîş, dewar miqatkerdîş ma nê karan tipên kenî.

Semedê cil viraştiş vateyê şima yo peyên çi yo?

Heta ke mi ra bîya ez senetê cilan ra fek nêverdana. Çike senetê cilan yew parçey mi no. Ez hevî keno ke senetê cilo vinînê bo. Bi seseran no senet ameyo heta ewro inşeleh inka ra pey zî vîndînêbo.

Seba ke şima cewab da persê ma yê ke cilan ser o yê û melumat da ma zaf zaf sipas.

Homay şima ra razî bo. Sipas

---

⁹ Tenezzül etme. İlgi gösterme

ÎLAWE-2.

CILÊ DEŞTÎŞÊ SER O FOTOGRAFÎ

- 1) Qeydê cilê girewtiş

2) Cil virařtiř, Sabrî Topal (Senetkar Hecî Gudo)

3) Malzemeyê cilê

4) Hacetê cil viraştişî

5) Cîl - Zîl

6) Rês (Xazîl)

7) Cilê Herî

8) Cilo Raştbar (Semedê estor û qatiran)

9) Cilê estorî (Palan)

10) Cilik (Tena semedê estorî virazîno)

11) Cilê raştbarê viraştiş (Sabrî Topal)

12) Cilê estorî ra kulav û sûr pirodayîş (Senetkar Mehmud Topal)

13) Tewir tewir cilê heywanan

14) **Tewir tewir hamaley**